

Ἑσαίγνωση

ΑΣΚΗΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- Πολιτιστικές ταυτότητες και
παγκοσμιοποίηση
- Τι ἐστὶν ἀλήθεια;

113

ΙΟΥΛΙΟΣ
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ
2010

Πολιτιστικές ταυτότητες και παγκοσμιοποίηση

Μητροπολίτη Περγάμου Ίωάννη Ζηζιούλα

Με πολλή χαρά συμμετέχω στο συνέδριο που διοργάνωσαν η Έταιρεία Παιδείας και Πολιτισμού «Εντελέχεια», τὰ Ἐκπαιδευτήρια Γείτονα καὶ Κωστέα-Γείτονα, με ἓνα ἥμα τόσο Φλέγον καὶ ἐπικαιρο ὅσο οἱ συνέπειες τῆς λεγόμενης «παγκοσμιοποίησης» γιὰ τὶς πολιτιστικὲς ιδιαιτερότητες τῶν λαῶν, τὶς λεγόμενες πολιτιστικὲς «ταυτότητες». Εὐχαριστῶ τοὺς διοργανωτὲς τοῦ συνεδρίου γιὰ τὴν τιμὴ νὰ μοῦ ἀναῆσουν τὴν ἐναρκτήρια ὁμιλία τοῦ συνεδρίου.

Ὁ ὅρος «παγκοσμιοποίηση» τείνει πλεόν νὰ ἐπικρατήσῃ στὴ γλῶσσα μας καὶ νὰ γίνῃ τεχνικὸς ὅρος ὡς μετάφραση τοῦ globalization - mondialisation, ἑνὸς νεότευκτου ὅρου με τὸν ὁποῖο δηλώνεται διεθνῶς τὸ Φαινόμενο τῆς δημιουργίας μιᾶς παγκόσμιας κοινότητας στὸ ἐπίπεδο κυρίως τῆς οἰκονομίας, με ἀναπόφευκτες ὅμως προεκτάσεις στὴν πολιτικὴ, ἀλλὰ καὶ εὐρύτερα στὸν πολιτισμό. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἐρώτημα ἂν ἡ ἀπόδοση τοῦ ὅρου αὐτοῦ στὴν ἑλληνικὴ εἶναι εὐστοχὴ ἢ ὄχι – ἡ ὀρολογία στὴν ἱστορία τῆς γλῶσσας δὲν διαμορφώνεται σχεδὸν ποτὲ με βάση τοὺς γλωσσικοὺς κανόνες – ἢ πραγματικότητα που δηλώνει, δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδοθῇ οὔτε με τὸν ὅρο «παγκοσμιότητα», οὔτε με τὸν ὅρο «οἰκουμενικότητα», ὅπως ἐπιχειρεῖται ἀπὸ πολλοὺς. Τὸ Φαινόμενο, που ἡμεῖς νὰ περιγράψουμε με τὸν ὅρο «παγκοσμιοποίηση», διαφέρει ριζικὰ ἀπὸ ὅ,τι ὑποδηλώνουν οἱ ὅροι «παγκοσμιότητα» καὶ «οἰκουμενικότητα», καὶ δὲν ἴα ὠφελοῦσε σὲ τίποτε – μᾶλλον ἴα δημιουργοῦσε σύγχυση καὶ ἐπικίνδυνη φυγὴ ἀπὸ τὸ πρόβλημα – τὸ νὰ ἀντικαταστήσουμε τὸν ὅρο «παγκοσμιοποίηση» με τοὺς ὅρους αὐτοὺς.

Τόσο ἡ παγκοσμιότητα ὅσο καὶ ἡ οἰκουμενικότητα ἀποτελοῦν ἡμελιώδεις ὑπερβολικὲς ιδιότητες: δηλώνουν τρόπους ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ καταβολῆς τῆς ἱστορίας του. Εἶναι ἀδιανόητο νὰ ὑπάρχει ἀνθρώπος χωρὶς τὶς ιδιότητες αὐτές. Ἡ παγκοσμιοποίηση, ὅμως, ἀποτελεῖ νεότερο ἱστορικὸ Φαινόμενο, μιὰ συνειδητὴ κατασκευὴ, ἓνα κατασκευασμένο ἱστορικὸ μὶρφωμα, σύμφωνα με μερικοὺς ἓνα σύγχρονο μύθο, ἓνα ἰδεολόγημα, πρᾶγμα που καθιστᾶ ἴσως ἐπιτυχὴ τὸν ἑλληνικὸ αὐτὸ ὅρο με τὸ δεύτερο συνθετικὸ του (-ποίηση). Ἡ «παγκοσμιοποίηση» εἶναι μιὰ τεχνητὴ παγκοσμιότητα, μιὰ παραμορφωμένη οἰκουμενικότητα. Πρόκειται γιὰ μιὰ τυπικὴ περιπτώση

«Φαντασιακῆς Γέσμισης τῆς κοινωνίας», γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὴν ἔκφραση τοῦ Κορήλιου Καστοριάδη. Ὡς τέτοια πρέπει νὰ τὴν ἀντιμετωπίσουμε σὲ σχέση καὶ μὲ τὸ θέμα τοῦ πολιτισμοῦ.

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε σωστὰ τὴν παγκοσμιοποίηση καὶ τὶς ἐπιπτώσεις της στὸ χῶρο τοῦ πολιτισμοῦ, πρέπει νὰ ἀναχθοῦμε στὶς ἱστορικές ρίζες, ποὺ ἄμεσα ἢ ἔμμεσα τὴν παρήγαγαν. Ἐτσι θὰ ἀντιμετωπίσουμε πιὸ σωστὰ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ Φαινομένου, καὶ πρῶτάντων τὶς πολιτιστικὲς ἐπιπτώσεις του.

Ἰσχύει ἡ γνώμη ὅτι ἡ παγκοσμιοποίηση ἀποτελεῖ Φαινόμενο, ποὺ σηματοδοτεῖ τὸ τέλος τῆς «μοντέρνας ἐποχῆς», τῆς ἐποχῆς δηλαδὴ ποὺ ξεκινάει οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὴ δεύτερη ἐπιστημονικὴ ἐπανάσταση τὸν 17ο αἰῶνα καὶ ποὺ ὀδήγησε διὰ μέσου τῆς δεύτερης βιομηχανικῆς ἐπανάστασης τὸν 18ο αἰῶνα στὴ σύνδεση τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων μὲ τὴν παραγωγή. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ἡ παγκοσμιοποίηση δὲν εἶναι παρὰ Φυσικὴ συνέπεια τοῦ Διαφωτισμοῦ, ὅπως ἐκφράζεται ἤδη ἀπὸ τὸν Καρτέσιο ὅταν γράφει ὅτι μὲ τὴν πρόοδο τῆς γνώσεως καὶ τῶν ἐπιστημῶν ὁ ἄνθρωπος θὰ καταστῆ «κύριος καὶ κάτοχος τῆς Φύσεως» (maître et possesseur de la nature), ἀφοῦ θὰ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιεῖ τὴ γνώση, γιὰ νὰ παράγει χρήσιμα γι' αὐτὸν ἀποτελέσματα. Τὸ Φαινόμενο τῆς παγκοσμιοποίησης δὲν μπορεῖ νὰ νοηθῆ χωρὶς ὀρισμένα βασικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων κυρίαρχο ρόλο παίζουν τὰ ἀκόλουθα :

α) Ἡ σύνδεση τῆς γνώσεως μὲ τὴν παραγωγή: Πρόκειται γιὰ καθαρὰ «δυτικὸ» Φαινόμενο, μὲ τὶς ρίζες του βαθιά στὴ ρωμαϊκὴ νοοτροπία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὅ,τι δὲν παράγει ἀποτέλεσμα χρήσιμο, ἀγνοεῖται ὡς οὐσιαστικὰ ἀνύπαρκτο. Ἡ ρωμαϊκὴ αὐτὴ ἀντίληψη ἀνέτρεψε τὴν ἀρχαιοελληνικὴ προσέγγιση τῆς γνώσεως ὡς μέσου, ποὺ ὀδηγεῖ στὸ «καλὸν» καὶ τὸ «ἀγαθόν», δηλαδὴ ὡς αἰσθητικῆς καὶ ἠθικῆς ἀξίας, καὶ τὴ συνέδεσε μὲ τὴ χρηστικότητα καὶ τὴ χρησιμοθηρία. Ἀπομακρύνθηκε ἐπίσης ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ θεώρηση τῆς γνώσεως ὡς μέσου πραγματούσεως τῆς ἀγάπης. Σύμφωνα μὲ τὴν Παύλειο ἀρχὴ «ἡ γνώσις Φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ». Εἶναι πολὺ Φυσικὸ μὴ τέτοια νοοτροπία νὰ γεννήσει τὴν προτεραιότητα τῆς οἰκονομίας στὸν πολιτισμὸ, καὶ μάλιστα τῆς οἰκονομίας τῆς παραγωγῆς

καὶ τῆς ἀγορᾶς, καθιστώντας ἔτσι τὴν παγκοσμιοποίηση πρωταρχικὰ καὶ κυρίως θῆμα οἰκονομικό. Ὅλα σὲ μιὰ τέτοια νοοτροπία ὁδηγοῦν στὴ λογικὴ τῆς ἐλεύθερης οἰκονομίας, μὲ βασικὴ δυναμικὴ τὴ διαρκὴ κερδοφορία.

β) Ἡ νοοτροπία αὐτὴ τῆς χρηστικότητας, ποῦ συνδέεται μὲ τὴν ἀντίληψη ὅτι μόνον ὅ,τι παράγει ἀποτέλεσμα δικαιώνει τὴν ἀνθρώπινη πράξη (ὡς σημειωθεῖ ὅτι στὴν ἱστορία τοῦ δυτικοῦ στοχασμοῦ τὸ εἶναι ταυτίστηκε μὲ τὸ πράττειν), δὲν θὰ παρήγαγε τὴν παγκοσμιοποίηση χωρὶς τὴ βοήθεια ἑνὸς ἄλλου χαρακτηριστικοῦ τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, ποῦ εἶναι ἡ θεώρηση τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς σκεπτόμενου ὄντος. Αὐτὴ ἡ ὑπερβολικὴ ἔξαρση τῶν νοητικῶν ἰκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὑπερτίμηση τῆς νόησης καὶ ἡ ἀπομόνωσή της ἀπὸ τὶς λοιπὰς σωματικὰς λειτουργίες του, ποῦ ὁδήγησε στὴν ἀνακάλυψη ὅτι ἡ νόηση εἶναι δύναμη, δημιουργήσε τὴν τεχνολογία ὡς μέσο ἐπικοινωνίας τῶν ἀνθρώπων χωρὶς τὴν παρέμβαση σωματικῶν καὶ τοσικῶν δεσμεύσεων. Ἐτσι ἡ τεχνολογία, ὡς καθαρὴ νόηση, ἐνώνει τοὺς ἀνθρώπους παρακάμπτοντας τοὺς περιορισμοὺς ποῦ συνεπάγεται τὸ ἀνθρώπινο σῶμα καὶ ἡ σχέση του μὲ ἕνα συγκεκριμένο φυσικὸ περιβάλλον, καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ παράγει μιὰ παγκόσμια κοινωνία σὲ βάρος τῶν φυσικῶν καὶ τοσικῶν ἰδιαιτεροτήτων. Γι' αὐτό, τὸ μεγαλύτερο θῆμα τῆς τεχνολογίας εἶναι ἡ ἀνθρώπινη σωματικότητα καὶ τὸ φυσικὸ περιβάλλον. Δὲν εἶναι, συνεπῶς, τυχαῖο τὸ ὅτι ἡ παγκοσμιοποίηση χρειάζεται τὴν τεχνολογία, γιὰ νὰ ἐνώσει τοὺς ἀνθρώπους, οὔτε ὅτι στὴν ἐνωση ποῦ παράγει θυσιάζονται τόσο ἡ ἀνθρώπινη σωματικότητα (οἱ ἀνθρώποι δὲν χρειάζονται πλέον τὴ σωματικὴ συνεύρεση καὶ παρουσία γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσουν, ἀφοῦ ὅλα αὐτὰ τὰ ἀντικαθιστᾶ ἡ πληροφορικὴ) ὅσο καὶ τὸ φυσικὸ περιβάλλον (εἶναι ἀπὸ τὴν πλέον ἡ ἀδιαφορία ἢ καὶ ἡ βλάβη ποῦ ἐπιφέρει ἡ παγκοσμιοποίηση στὸ φυσικὸ περιβάλλον προβάλλοντας τὰ πρῶτα συνεχοῦς ἀναπτύξεως καὶ καταναλώσεως ἀγαθῶν ὡς πρωταρχικὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ).

γ) Βασικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ πολιτισμοῦ ὁ ὁποῖος γέννησε καὶ τρέφει τὴν παγκοσμιοποίηση, εἶναι ἡ ἀντικατάσταση τῆς ἐννοίας τοῦ προσώπου ἀπὸ ἐκείνη τοῦ ἀτόμου. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο ἐννοιῶν εἶναι ριζικὴ καὶ ὀριοθετεῖ τὴ δυτικὴ φιλοσοφικὴ παράδοση, ἥδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τοῦ Βοηθίου τὸν 5ο μ.Χ. αἰῶνα, ἀπὸ ἐκείνη τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς Κατωπαδόκες. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται στὸ ὅτι τὸ μὲν ἄτομο εἶναι ἐννοια ἀριθμητικὴ, πρῶσφύροντας ἕδαφος

τόσο στη μόνωση, την αυτάρκεια και την έσωστρέφεια, όσο και στο αντίθετό τους, την όμαδοποίηση και τον κολεκτιβισμό· ενώ το πρόσωπο δηλώνει την απόλυτη μοναδικότητα, που δεν αυτοβεβαιώνεται ναρκισσιστικά, αλλά πηγαίνει από μια αδιάρρηκτη σχέση με τον άλλον. Στο άτομο δεν είναι απαραίτητη η ύπαρξη του «άλλου» για να υφίσταται, ενώ στο πρόσωπο η σχέση με τον «άλλον», ή ετερότητα, είναι προϋπόθεση για την ύπαρξή του. Η παγκοσμιοποίηση έχει ως ιδεολογικό υπόβαθρο τον ατομισμό, τα δικαιώματα του ατόμου -όχι του προσώπου- και μάλιστα στη χρηστική τους μορφή, δηλαδή στη μορφή της ευδαιμονίας του ατόμου, όπως την προβλέπει και τη ηεσάζει έπίσημα τὸ ἀμερικανικὸ Σύνταγμα.

Ἡ παγκοσμιοποίηση προσφέρει ένότητα ατόμων, όχι προσώπων, γι' αυτό και κατά τρόπο μυστηριώδη, ενώ προωθεῖ τὴν παγκόσμια ένότητα, τὸ κάνει ένθαρρύνοντας και καλλιεργώντας τὴς διακρίσεις μεταξύ εκείνων που ευδαιμονοῦν και εκείνων που δυστυχοῦν, προκαλώντας συχνά είτε συγκρούσεις συμφερόντων, είτε περιθωριοποίηση, αὐτοεγκατάλειψη και έπιτακτική απόμόνωση ὅσων δὲν κατορθώνουν νὰ εἶναι ἀρκετὰ παραγωγικοί, ὥστε νὰ ἔχουν δικαίωμα στὴν ευδαιμονία.

Θὰ μωροῦσε, λοιπόν, συνοπτικά νὰ ηεωρήσει κανείς τὴν παγκοσμιοποίηση ὡς ἓνα έπινόημα ἢ κατασκεῦασμα τοῦ σύγχρονου δυτικῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος δανείστηκε ἀπὸ τὴ Φιλοσοφική και πολιτιστική παράδοσή του και συνέθεσε σὲ μιὰ ένότητα τὴ γνωσιοκρατία, τὴ χρηστικότητα και τὴν αὐτομοκρατία, προκειμένου νὰ δημιουργήσει μιὰ παγκόσμια κοινωνία ατόμων συνδεδεμένων μεταξύ τους με τὴν έπιδίωξη τῆς αὐτομικῆς ευδαιμονίας διὰ μέσου τῆς χρησιμοποίησης τῆς γνώσεως ὡς εργαλείου αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς διὰ τῆς οἰκονομικῆς προόδου. Ἡ παγκοσμιοποίηση εἶναι κατά συνέπεια ἄρρηκτα δεμένη με τὴν οἰκονομική ἀνάπτυξη (= παραγωγικότητα), τὴν τεχνολογία (= γνωσιοκρατία) και τὴν ευδαιμονία τοῦ ατόμου. Γι' αὐτὸ και ἔμπεριέχει μιὰ βαθιὰ αντίφαση, ἢ ὁποῖα καθιστᾶ δύσκολο, ἀν ὄχι ἀδύνατο, τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς ὡς «καλοῦ» ἢ ὡς «κακοῦ» Φαινομένου. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, ένώνει τοὺς λαοὺς και τοὺς ἀνθρώπους και συντελεῖ στὴν υπέρβαση τῶν συγκρούσεων, τὸν ἐκδημοκρατισμὸ τῆς πολιτικῆς με τὴν προώθηση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ατόμου, τὴν αὐξηση τοῦ πλοῦτου με τὴ βοήθεια τῆς τεχνολογίας και τῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν ἀπὸ τὴν ὁποῖα θὰ μωροῦσαν νὰ ὠφεληθοῦν ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ πλανήτη μας. Ἀπὸ τὸ ἄλλο

μέρος, λόγω της ατομοκρατίας, καλλιεργεί την πλεονεξία και τη Φιλαυτία, πράγμα που οδηγεί στην άδικη κατανομή του παραγομένου πλούτου, επιτείνει τον ευδαιμονισμό με τον πολλαπλασιασμό των αναγκών χάρη της μεγαλύτερης παραγωγής και κατανάλωσης αγαθών, και υποτάσσει τα πάντα στην οικονομική δύναμη, η οποία χρησιμοποιεί τη γνώση για τους σκοπούς της, εξαγοράζοντάς την με τη λογική ότι τίποτε, άρα και η γνώση, δεν έχει νόημα, αν δεν παράγει άποτέλεσμα χρήσιμο για την ευδαιμονία του ατόμου.

Η παγκοσμιοποίηση, λοιπόν, βασίζεται στην αντίληψη ότι πολιτισμός είναι στην ουσία ό,τι παράγει η γνώση ως «χρήμα», δηλαδή ως κάτι «χρήσιμο» για την ευδαιμονία του ατόμου. Ο «πολιτισμός» αυτός, λόγω της ατομοκρατίας του, ενώνει τους ανθρώπους στον κοινό άξονα της ευδαιμονίας, που εξασφαλίζει η οικονομική ευμάρεια, και καθιστά με τον τρόπο αυτό δευτερεύουσα ή, αν είναι έμψόδιο, εξοβελιστέα κάθε άλλη μορφή πολιτιστικής ένότητας των ανθρώπων. Στο σημείο αυτό αναδύεται το πρόβλημα των πολιτιστικών ταυτοτήτων.

Είναι διάχυτος ο φόβος ότι η παγκοσμιοποίηση απειλεί με ισοπέδωση τις πολιτιστικές ιδιαιτερότητες και αποβλέπει στην έπιβολή μιᾶς ενιαίας μορφής πολιτισμού σε παγκόσμια κλίμακα. Ο φόβος αυτός, με τη μορφή τουλάχιστον με την όποια συνήθως νοείται, δεν έχει σοβαρά έρείσματα. Διότι η έννοια της έλευθρίας και των δικαιωμάτων του ατόμου, στην όποια βασίζεται η παγκοσμιοποίηση, δεν επιτρέπει τη βιαία έπιβολή κανενός είδους πολιτισμού. Αν οί λαοί, για παράδειγμα, βρίσκουν τα κινηματογραφικά προϊόντα μιᾶς χώρας πιο έλκυστικά από όσα τους προσφέρει η δική τους τέχνη, αυτό δεν σημαίνει τίποτε άλλο από το ότι δεν είναι σε θέση να εκτιμήσουν όσο αξίζει, αν αξίζει, τον δικό τους πολιτισμό. Σημαίνει είτε ότι ο δικός τους πολιτισμός είναι κατώτερος του ξένου, είτε ότι η παιδεία τους δεν τους έμαθε την αξία του, αν δεν αλώθηκε βέβαια και η ίδια η παιδεία από τον «ξένο» αυτό πολιτισμό. Η παγκοσμιοποίηση, με άλλα λόγια, δεν απειλεί παρά μόνο τις πολιτιστικές ταυτότητες που έχουν ήδη ατονήσει και εξασθενήσει από μόνες τους ως υπαρξιακά βιώματα του λαού, αυτές που έχουν περιπέσει σε «Φολκλόρ» και που ούτως ή άλλως δεν προσξενούν κανένα πρόβλημα στην παγκοσμιοποίηση.

Η παγκοσμιοποίηση δεν ένοχλείται καθόλου από την πολυπολιτισμικότητα όταν αυτή περιορίζεται στη Φολκλορική έκφρασή της. Αντιθέτως την

ἐνθαρρύνει ὡς ἓναν ἐμπλουτισμὸ τῆς ἀτομικῆς τέρφως καὶ εὐδαιμονίας. Τὴ χρηματοδοτεῖ μάλιστα, γιὰ νὰ γίνῃ πιὸ «χρήσιμη» σὲ ὅσους εἶναι σὲ θῆση νὰ ἐξαγοράσουν τὰ «ἐνδιαφέροντα» αὐτὰ «ἐξωτικά» προϊόντα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἔτσι, οἱ «Φολκλορικές» αὐτὲς πολιτιστικὲς ἰδιαιτερότητες μπορεῖ νὰ «πωληθοῦν» ὡς οἰκονομικὰ ἀγαθὰ στὴν παγκόσμια ἀγορὰ καὶ νὰ γίνουν οἱ ἴδιες μέρος τῆς παγκοσμιοποίησης.

Ἡ παγκοσμιοποίηση ἐνοχλεῖται μόνον ὅταν μία συγκεκριμένη πολιτιστικὴ ταυτότητα ἐμποδίζει τὶς πολιτισμικὲς συνιστώσες, ποὺ περιγράψαμε πιὸ πάνω ὡς βασικὰ συστατικὰ τῆς. Ὅτι γιὰ παράδειγμα, δὲν θεωρεῖ τὴ γνώση ὡς χρηστικὸ ἐργαλεῖο προωθήσεως τῆς ἀτομικῆς εὐημερίας διὰ τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, πρέπει νὰ ἐξοβελιστεῖ. Ἕνας λαὸς ποὺ ἀφιερώνει περισσότερο χρόνο στὴ διασκέδαση παρὰ στὴν ἐργασία καὶ δὲν προάγει τὴν οἰκονομία, πρέπει νὰ ἀλλάξῃ νοοτροπία. Ἕνα κράτος, ποὺ μὲ τὸ ἐκπαιδευτικὸ του σύστημα δὲν ἐξυψηρετεῖ τὴν παραγωγή, πρέπει νὰ προβεῖ στὶς ἀνάλογες μεταρρυθμίσεις. Κάθε Δίκαιο ποὺ ἐμποδίζει τὴν εὐδαιμονία τοῦ ἀτόμου, τὸ ὑψιστὸ αὐτὸ πολιτισμικὸ ἀγαθὸ, πρέπει νὰ ἀναπροσαρμοστεῖ. Αὐτὲς καὶ ἄλλες παρόμοιες ἰδιαιτερότητες, ποὺ ἄπτονται τῶν ἀρχῶν ποὺ γέννησαν τὴν παγκοσμιοποίηση, ὅπως τὶς περιγράψαμε πιὸ πάνω, πράγματι ἀπειλοῦνται ἀπὸ τὴν παγκοσμιοποίηση. Ἀλλὰ, ὅταν ὅλα αὐτὰ ἔχουν ἤδη παραχωρηθεῖ, γιὰ ποιὰ πολιτιστικὴ ταυτότητα μιλάμε πλέον ὅτι ἀπειλεῖται ἀπὸ τὴν παγκοσμιοποίηση;

Ἄς ἔλθουμε στὰ καθ' ἡμᾶς. Μὲ ποιὸν τρόπο μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι ἡ παγκοσμιοποίηση ἀπειλεῖ τὴν πολιτιστικὴ μας ταυτότητα; Ποιὰ εἶναι αὐτὴ ἡ πολιτιστικὴ ταυτότητά μας, ποὺ κινδυνεύει ἀπὸ τὴν παγκοσμιοποίηση; Ἄς δοῦμε τὸ ζήτημα αὐτὸ σὲ βάθος καὶ μὲ προσοχή.

Πολὺς λόγος γίνεται τὰ τελευταῖα χρόνια γιὰ τὴν ἑλληνικότητα, τὴν ἰδιαίτερη δηλαδὴ πολιτισμικὴ ταυτότητα τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ σὲ τί συνίσταται ἡ ταυτότητα αὐτή; Τρία στοιχεῖα θὰ μπορούσαμε νὰ ἀπομονώσουμε ὡς βασικὰ συστατικὰ τῆς ταυτότητάς μας:

α) Ἡ γλῶσσα. Πράγματι, ἡ γλῶσσα ἀποτελεῖ συστατικὸ στοιχεῖο κάθε πολιτιστικῆς ταυτότητας. Μὲ ποιὸν τρόπο τὴν ἀπειλεῖ ἡ παγκοσμιοποίηση; Σίγουρα ὄχι μὲ τὴν ἀντικατάστασή της μὲ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο ἢ τὴν κατάργησή της. Τέτοιες ἀπειλὲς δὲν ὑπάρχουν παρὰ μόνο στὴ σκέψη Φοβισμένων ἢ προκατειλημμένων ἀνθρώπων. Ἄν ἀπειλεῖται ἡ γλῶσσα ἀπὸ

κάτι, αυτό είναι τὸ πνεῦμα τῆς χρηστικότητας, στὸ ὁποῖο ἀναφερθήκαμε πρὸς τὸν πᾶν. Αὐτὸ συνεπάγεται δύο πράγματα: πρῶτον, τὴν ἀπολοσοφίαν καὶ τὸν περιορισμὸ τοῦ λεξιλογίου στὸ ἐλάχιστο, πρὸς ἐξυπηρέτη ἀποτελεσματικὰ τὴν παραγωγή, δείχνει τὴν λεξιπενία, τὴν κατάργησιν τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων κ.τ.λ., καί, δεύτερον, τὸν ὑποβιβασμὸ τῆς σὲ δεύτερη μοῖρα σὲ σχέση μὲ κάποιον ξένη γλῶσσα, πρὸς εἶναι πρὸς χρηστικὴ στὴν παγκόσμια κοινότητα. Ξαναγυρίζουμε δηλαδὴ πάλι στὶς βασικὰ πολιτισμικὰ συνιστώσες τῆς παγκοσμιοποίησης. Ἄν ὁ λαὸς μας ἔχει ἀποδεχθῆι τὶς συνιστώσες τῆς χρηστικότητας τῆς γνώσης, τῆς προτεραιότητας τῆς παραγωγικότητας κ.τ.λ., τότε μοιραία ἢ γλῶσσα τοῦ θὰ ὑποστῆι κάποιες συνέπειες. Τὸ πρόβλημα, συνεπῶς, δὲν εἶναι στὴν οὐσία τί θὰ γίνῃ μὲ τὴν γλῶσσα, ἀλλὰ τί θὰ γίνῃ μὲ τὴν ἀποδοχὴ ἢ ὄχι τῆς πολιτισμικῆς ἀρχῆς τῆς χρηστικότητας ὡς πρὸς ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ, περιλαμβανομένης καὶ τῆς γλώσσας.

β) Ἡ ἔθνη κυριαρχία. Κρίσιμο πρόβλημα πρὸς θὰ προκύψει στὰ πλαίσια τῆς παγκοσμιοποίησης εἶναι ἢ τὴν τύχη τοῦ ἔθνους-κράτους. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τὰ πράγματα εἶναι κάπως περίπλοκα. Ἀποτελεῖ ἢ ἔννοια τοῦ ἔθνους-κράτους συστατικὸ στοιχεῖο μιᾶς πολιτιστικῆς ταυτότητας, κάτι ἀνάλογο μὲ τὴν γλῶσσα; Ἡ ἱστορία ἀλλὰ καὶ ἢ σύγχρονη πραγματικότητα δὲν ἐπιβεβαιώνουν κάτι τέτοιο. Στὸ Βυζάντιο, γιὰ παράδειγμα, ὑπάρχει ἔννοια πολιτισμικῆς ταυτότητας, πρὸς τὸ ὅτι στὸ ἴδιο κράτος στεγάζονται διάφορα ἔθνη. Στὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας τὸ Γένος μας διατηρεῖ καὶ ἀναπτύσσει τὴν ἰδιαίτηρη πολιτιστικὴ ταυτότητά του, πρὸς νὰ διαφέτε δική του κρατικὴ ταυτότητα. Ἀκόμα καὶ σήμερον ὁ ἔλλητισμὸς τῆς διασπορᾶς διατηρεῖ ἐξ ἴσου, ἂν ὄχι καὶ πρὸς περισσότερο, μὲ τοὺς ἔλλητες τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος τὴν ἰδιαίτηρη πολιτιστικὴ ταυτότητά του. Ἡ ἔννοια τοῦ ἔθνους-κράτους εἶναι καὶ αὐτὴ σὲ κάποιον βαθμὸ, ὅπως καὶ ἢ παγκοσμιοποίηση, πρὸς τῶρα τείνει νὰ τὴν καταργήσει, τεχνητὸ κατασκευασμὰ τῆς ἴδιας πολιτισμικῆς νοσηρώσεως, πρὸς γέννησε τὸν 18^ο -19^ο αἰῶνα τὸν ἔθνητισμὸ καὶ πρὸς σήμερον γεννᾷ τὴν παγκοσμιοποίηση. Τῶρα, λοιπὸν, πρὸς τὰ ἔθνη-κράτη καλοῦνται διαρκῶς καὶ πρὸς περισσότερο νὰ παραχωρήσουν τὴν κρατικὴν κυριαρχία τους, νὰ ἀνοίξουν τὰ σύνορά τους, νὰ ἐπιτρέψουν τὴν ἐγκατάστασιν ξένων στὸ ἔδαφός τους μὲ ἀνασώφευκτη συνέπεια τὴν δημογραφικὴ ἀλλοίωσή τους, ὁ ἔλλητισμὸς ὡς πολιτιστικὴ ταυτότητα θὰ πρὸς νὰ διαχωριστεῖ σαφῶς ἀπὸ τὸν ἑλλαδισμὸ, καὶ νὰ μὴ συγχέεται

ἢ ταυτίζεται μὲ αὐτόν. Ἄν δὲν θέλουμε ἡ παγκοσμιοποίηση νὰ συνθλίψει τὴν ἐθνική μας ταυτότητα, πρέπει νὰ κάνουμε τὸν διαχωρισμὸ αὐτὸ καὶ νὰ ἀναπτύξουμε τὸν ἑλληνισμὸ ὡς πολιτιστικὴ ταυτότητα, ποὺ δὲν θὰ ἐξαρτᾶ τὴν ἐπιβίωσή της ἀπὸ τὴν τύχη τοῦ ἔθνους-κράτους.

γ) Ἡ θρησκεία. Καίριο ζήτημα δημιουργεῖ ἡ θρησκεία στὴν πορεία τῆς παγκοσμιοποίησης. Δὲν εἶναι τυχαίον ὅτι στὴν περὶφημη θεωρία γιὰ τὴ σύγκρουση τῶν πολιτισμῶν, ὁ εἰσηγητὴς τῆς θεωρίας διαχωρίζει τοὺς πολιτισμοὺς οὐσιαστικὰ μὲ βάση τὴ θρησκεία. Ἀποτελεῖ ἐπικίνδυνον στρουθοκαμηλισμὸ ἢ τάση πολλῶν πολιτικῶν νὰ ὑποτιμοῦν τὸ ρόλο τῆς θρησκείας στὴ ζωὴ ἐνὸς ἔθνους. Ἡ θρησκεία διαμόρφωσε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ διαμορφώνει, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, πολιτιστικὲς ταυτότητες. Τὸ πρόβλημα σήμερα εἶναι ἂν ὁ ρόλος τῆς θρησκείας στὴ διαμόρφωση τῶν πολιτισμικῶν ταυτοτήτων μπορεῖ νὰ συνεχιστεῖ, καὶ μὲ ποῖόν τρόπο, στὰ πλαίσια τῆς

παγκοσμιοποίησης. Ἡ πείρα τοῦ παρελθόντος, κατὰ τὸ ὅσοιο ἡ θρησκεία χρησιμοποιήθηκε γιὰ νὰ διαιρέσει ἢ νὰ καταπιέσει, ἀντὶ νὰ ἐνώσει καὶ ἐλευθερώσει τοὺς ἀνθρώπους, ὁδηγεῖ στὴν τάση νὰ ἀποχρωματιστεῖ, ὅσο περισσότερο γίνεται ὁ πολιτισμὸς ἀπὸ τὴ θρησκεία. Αὐτὸ εἶναι ὄχι μόνον ἀνεδαφικό, ἀλλὰ καὶ ἐπιζήμιον. Γιατὶ ἡ θρησκεία ἀπὸ τὴ φύση τῆς μπορεῖ νὰ συντελέσει στὴν ἀνάπτυξη μιᾶς ὑγιούς παγκοσμιοποίησης, ἀπαλλαγμένης ἀπὸ τὶς στρεβλώσεις τῆς παγκοσμιοποίησης. Ἰδιαιτέρα ἰσχύει αὐτὸ γιὰ τὴν Ὁρθοδοξία, ἡ ὁποία μὲ ἄξονα τὴν

ἐννοια τοῦ προσώπου μπορεῖ νὰ δείξει πρὸς μιὰ παγκοσμιοποίηση ποὺ θὰ σέβεται τὴ διαφορὰ καὶ τὴν ἑτερότητα, ποὺ δὲν φοβᾶται τὸν «ἄλλο», ὅσο διαφορετικὸς καὶ ἂν εἶναι αὐτός, ἀκόμα καὶ στὴ θρησκεία του, ἀλλὰ θὰ τὸν ἀγκαλιάζει ὡς ἀδελφόν. Μιὰ τέτοια Ὁρθοδοξία, ἡ ὁποία θὰ «ἀληθεύει ἐν ἀγάπῃ», κατὰ τὴ φράση τοῦ Παύλου, (καὶ ὄχι ἐν ζηλωτικῇ μισαλλοδοξίᾳ), ἡ ὁποία δὲν θὰ ταυτίζει τὴν ὑπόστασή της μὲ μιὰ ἐθνικὴ ἢ κρατικὴ ὄντοτητα, ἀλλὰ θὰ διασωτίζει τὸν πολιτισμὸ μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐλευθερίας, εἶναι ὄχι μόνον ἀνεκτὴ, ἀλλὰ καὶ ἄκρως ἀναγκαία στὴν ἐποχὴ τῆς παγκοσμιοποίησης.

Δυστυχῶς, ἡ Ὁρθόδοξία σήμερα δυσχεραίνεται στὸν πολιτισμικὸ ρόλο ἀπὸ διαφόρους ἐνδογενεῖς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, παράγοντες. Ἐνας τέτοιος παράγων εἶναι ἡ διάρθρωση καὶ ἡ δόμησὴ τῆς σὲ αὐτοκέφαλες ἐκκλησίας μὲ βάση τὴν ἔννοια τοῦ ἔθνους-κράτους. Αὐτὸ σημαίνει πολλὲς φορές ὅτι ἡ Ἐκκλησία δίνει προτεραιότητα στὴν ἔθνική της ταυτότητα καὶ ὄχι στὴν οἰκουμενικότητά της. Κινδυνεύει ἔτσι νὰ συμπαρασυρθεῖ μὲ τὸ ἔθνος-κράτος στὴ δίνη τῆς παγκοσμιοποίησης. Ἄλλος παράγων ἀνασταλτικὸς τῆς πολιτισμικῆς συνεισφορᾶς τῆς εἶναι ἡ ἀδυναμία, πού συνήθως ἐπιδεικνύει, νὰ βρεῖ τὴ χρυσὴ τομὴ μεταξὺ τῆς ἐκκοσμίκευσης καὶ τῆς συμμετοχῆς τῆς στὸ ἱστορικὸ γίνεσθαι. Πολλὲς φορές ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία προσπαθεῖ νὰ ἐπιφρασεῖ τὴν ἱστορία μετερχόμενη κοσμικὲς μεθόδους, ἀντιγράφοντας ἢ καὶ ἀνταγωνιζόμενη τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν οἰκονομικὴ δύναμη, μὲ κίνδυνο νὰ ἐκκοσμικεύσει τὸ μήνυμά της καὶ νὰ τὸ καταστήσει ἔρμαιο τῆς ἐφήμερης δημοσιότητας. Ἄλλοτε, ὡάλι, ἀποσύρεται στὸ κελὶ τῆς προσευχῆς τῆς καὶ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὰ προβλήματα πού ταλανίζουν τὸν ἄνθρωπο, ἀρνούμενη νὰ παράγει πολιτισμὸ. Καὶ οἱ δύο αὐτὲς τάσεις εἶναι ἄκρως ἐπιζήμιες τὴν ἐποχὴ τῆς παγκοσμιοποίησης. Ἡ Ὁρθόδοξία ἀνέκαθεν δημιούργησε πολιτισμὸ, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ ἔκανε ὄχι ταυτιζόμενη μὲ ἐφήμερες κοσμικὲς δυνάμεις ἀλλὰ προβάλλοντας αἰώνιες πνευματικὲς ἀρχὲς καὶ ἐνδιαφερόμενη γιὰ τὴ διεΐσδυση τῶν ἀρχῶν αὐτῶν στὸν πολιτισμὸ. Τέτοιες βασικὲς καὶ θεμελιώδεις πνευματικὲς ἀρχὲς εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀκεραιότητα καὶ μοναδικότητα τοῦ κάθε ἀνθρώπινου προσώπου, ἡ ἱερότητα καὶ ὁ σεβασμὸς τοῦ σώματος καὶ τῆς Φυσικῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅλα ὅσα συναφῆ μὲ αὐτὰ ἐκφράζουν τὸν πολιτισμὸ ἑνὸς λαοῦ. Ἰδιαιτέρα στὶς μέρες μας ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει χρέος νὰ πάρει θέση ὡς πρὸς τοὺς κινδύνους πού ἐγκυμονεῖ ἡ παγκοσμιοποίηση γιὰ τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο, τὴν ἀξιοπρέπεια καὶ τὴν ἐλευθερία του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ Φυσικὸ περιβάλλον (ὡς σημειωθῶν ἐδῶ οἱ πρωτοβουλίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου), τὸ ὅποιο κινδυνεύει ἀπὸ τὸν οἶστρο τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης καὶ τὴν παντοδυναμία τῆς τεχνολογίας.

Ἡ θέση αὐτὴ τῆς Ἐκκλησίας μπορεῖ νὰ εἶναι κριτικὴ στὸ ἐπίπεδο τῶν ιδεῶν, ἀλλὰ κυρίως πρέπει νὰ εἶναι ἐποικοδομητικὴ στὴν καλλιέργεια ἐνὸς ἥθους, πού θὰ σέβεται τὴν ἐτερότητα κάθε προσώπου καὶ κάθε πολιτισμοῦ, κρίνοντας ἔτσι στὴν πράξη καὶ ὄχι στὸ λόγο κάθε ὀλοκληρωτικὴ καὶ ἰσοπεδωτικὴ τάση τῆς παγκοσμιοποίησης. Ἡ Ἐκκλησία ὑπάρχει γιὰ νὰ

διαμορφώνει ἦθος ὅχι τόσο μὲ αὐτὰ ποὺ λέγει ὅσο μὲ αὐτὸ ποὺ εἶναι, ὁ χῶρος δηλαδὴ μέσα στὸν ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ βρεφικὴ μέχρι τὴ γεροντικὴ ἡλικία ἐθίζεται μὲ τὴ λατρεία, τὴν προσευχὴ, τὴν ἀσκήση κ.λπ. στὸν σεβασμὸ τοῦ ἄλλου, τοῦ κάθε ἄλλου, στὴν ὁμορφιὰ τῆς τέχνης, στὴν προστασία τοῦ Φυσικοῦ περιβάλλοντος ἀπὸ τὴν ἀποληστία τῆς ἀτομικῆς εὐδαιμονίας, στὴν ὑποταγὴ τῆς γνώσης στὴν ἀγάπη. Ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν ἰσχυρὸ ἀντίδοτο σὲ κάθε παρενέργεια τῆς παγκοσμιοποίησης καὶ ἀνάπτυξης πολιτισμοῦ.

Ἡ πολιτιστικὴ ταυτότητα δὲν εἶναι μουσειακὸς θησαυρὸς ἢ Φοκλορικὴ ἰδιαιτερότητα. Δὲν εἶναι πατρογονικὴ κληρονομιά καὶ ἀγῶνας γιὰ τὴ διάσωση ἢ συντήρησή της. Εἶναι κυρίως στάση ζωῆς, τρόπος τοῦ ὑπάρχειν. Ἐκεῖ θὰ πρέπει νὰ στραφεῖ ἡ προσοχή μας σὲ σχέση μὲ τὴν παγκοσμιοποίηση. Τί νὰ τὴν κάνουμε τὴν κληρονομημένη ἰδιαιτερότητά μας, ὅταν ἡ στάση ζωῆς μας ἔχει πλήρως εὐθυγραμμιστεῖ μὲ τὴ νοοτροπία ποὺ δίνει προτεραιότητα στὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη, θυσιάζοντας σ' αὐτὴν τὴν ἱερότητα τοῦ προσώπου καὶ τὴν ἀκεραιότητα τῆς Φύσεως; Κατὰ τί μωρεῖ νὰ ἀπειλήσει ἡ παγκοσμιοποίηση τὴν πολιτιστικὴ ταυτότητα ἑνὸς λαοῦ, ποὺ τῆς ἔχει ἤδη παραδοθεῖ ἐνδίδοντας στὶς δελεαστικὲς σειρήνες τῆς ἀτομικῆς εὐδαιμονίας, ὅ,τιδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὸ τίμημα γι' αὐτό;

***

Στὴν ὁμιλία μου αὐτὴ προσάφησα νὰ δείξω ὅτι ἡ παγκοσμιοποίηση πηγάει ἀπὸ κοσμοθεωριακὲς καὶ πολιτισμικὲς προϋποθέσεις, τὶς ὁποῖες ἐξέθρεψε ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς, κυρίως κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς νεωτερικότητας, καὶ οἱ ὁποῖες δὲν ἐξαφανίζονται ἀλλὰ ἐπιβιώνουν μὲ κάποια τροποποίηση στὴ λεγόμενη μετανεωτερικὴ ἐποχὴ. Κυρίαρχο στοιχεῖο παραμένει ἡ ἀτομοκεντρικὴ θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία μὲ τὴ βοήθεια τοῦ μετανεωτερικοῦ πλουραλισμοῦ καὶ τῆς σχετικοποίησης τῶν πάντων διαχέεται πλέον σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο. Στὸν ἀντίποδα τοῦ ἀτομοκρατικοῦ αὐτοῦ πολιτισμοῦ βρίσκεται ἡ ἑλληνικὴ πολιτισμικὴ ταυτότητα, ἀσφαλῶς στὸ βαθμὸ ποὺ τὴν ἐπηρεάζει ἡ Ὀρθοδοξία. Ἡ δαιμονοποίηση τῆς παγκοσμιοποίησης θὰ ἦταν ἀδικη, ἂν μάλιστα προέρχονταν ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀποδέχονται τὴν ἀτομοκρατία ὡς στάση ζωῆς καὶ κεντρικὸ ἄξιο πολιτισμοῦ. Ἡ παγκοσμιοποίηση κάνει τὸ πᾶν νὰ ἱκανοποιήσει τὶς ἀνάγκες τοῦ ἀτόμου. Χάρη σ' αὐτὴν θὰ αὐξηθεῖ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ εὐημερία τῶν

ἀνθρώπων, ἂν μάλιστα ἐπιτευχθῆι μία δικαιότερη κατανομή τῶν ἀγαθῶν. Ἄλλα «οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζῆσεται ἄνθρωπος».

Μία παγκόσμια οἰκονομία, ἀκόμα καὶ μία παγκόσμια κυβέρνησις εἶναι νοητά. Ἄλλα ἓνας παγκόσμιος πολιτισμὸς εἶναι καὶ ἡ ἀπαράμεινε ἀδιανόητος. Ὁ πολιτισμὸς εἶναι δημιουργία τοῦ προσώπου καὶ ὄχι τοῦ ἀτόμου. Ὁ πολιτισμὸς προϋποθέτει σχέση ἐλεύθερη καὶ ἀγαπητικὴ μὲ τὸν ἄλλον καὶ μὲ τὸ Φυσικὸ μας περιβάλλον. Αὐτὴ ἡ σχέση δὲν μπορεῖ νὰ προσφερθῆι σὲ παγκόσμια κλίμακα, τὸ Internet δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ δημιουργήσῃ πολιτισμὸν. Ὅσο ὑπάρχουν ἄνθρωποι, ποὺ ἀντιλαμβάνονται τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς ὡς «εἰκόνες Θεοῦ», ἡ δημιουργοῦν πολιτισμὸν μέσα ἀπὸ τὶς σχέσεις τοὺς μὲ ὅσα τὸ σῶμα τοὺς μπορεῖ νὰ αἰσθανθῆι, εἴτε ὡς ἄνθρωπινες εἴτε ὡς Φυσικὲς παρουσίες. Ὅλα αὐτὰ προϋποθέτουν τοπικοὺς καὶ χρονικοὺς περιορισμοὺς. Ἀκόμα καὶ ἂν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι πιστεύουν στὸν ἴδιον Θεόν, ἡ πολιτισμικὴ ἔκφρασις τῆς πίστεώς τοὺς ἡ ἀποκρίνεται. Καμιά παγκοσμιοποίηση δὲν μπορεῖ νὰ ἐξαφανίσῃ τὶς πολιτιστικὰ ταυτότητες, παρὰ μόνον ἂν οἱ λαοὶ παύσουν νὰ δημιουργοῦν.

Ἄν αὐτὸ εἶναι ἀληθινόν, τότε ἴσως ἡ παγκοσμιοποίηση νὰ προσφέρει τὸ πλεονέκτημα γιὰ δημιουργικὴ συνάντησις τῶν πολιτιστικῶν ταυτοτήτων, ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν ἡ ἀποκρίνεται ἓνας παγκόσμιος πολιτισμὸς, ἀλλὰ μιὰ ὁμογενὴ πολιτισμῶν, ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ ἀποκρίνεται ὅλες οἱ πολιτιστικὲς ταυτότητες. Αὐτὸ συνέβη πάντοτε στὴν ἱστορία. Στὴν ἐποχὴ τοῦ ἰσλαμ, τῆς παγκοσμιοποίησης ἡ ἡταν λάθος κάθε περιχαράκωσις τῶν πολιτιστικῶν ταυτοτήτων ἢ ἀντιπαλότητα μεταξύ των, καὶ εὐλογία ἢ συνύπαρξις καὶ ὁμογενὴ τους. Ἀπὸ τὴν ὁμογενὴ αὐτὴ καμιά πολιτισμικὴ ταυτότητα, ποὺ ἔχει περιεχόμενό της τὴν ἀλήθεια, δὲν κινδυνεύει.

Θέλω νὰ πιστεύω ὅτι αὐτὸ ἰσχύει γιὰ τὴν δική μας πολιτιστικὴ ταυτότητα, ἂν δὲν τὴν παραδώσουμε ἀντὶ τοῦ «πινακίου φακῆς» τῆς οἰκονομικῆς εὐμερείας.

Ἀπὸ τὸ Συνέδριον "Πολιτιστικὲς ταυτότητες καὶ παγκοσμιοποίηση",
τῶν ἐκπαιδευτηρίων «Κωστή-Γεϊτόνα», Ἀθήνα 2003
καὶ μὲ τὴν εὐγενικὴν παραχώρησις τοῦ συγγραφέα

Τί ἐστὶν ἀλήθεια;

Οἱ ἄνθρωποι σήμερα, καὶ μάλιστα οἱ χριστιανοί, μοιάζουμε συχνὰ μὲ τὸν Πιλάτο. Σὲ κατάσταση διαρκoῦς σύγχυσης καὶ ἀποπροσανατολισμοῦ, ὑποβάλλουμε τὸν ἑαυτό μας καὶ τοὺς ἄλλους στὸ ἴδιο βασανιστικὸ ἐρώτημα: τί εἶναι ἀλήθεια;

Τείνουμε νὰ ταυτίσουμε τὴν ἀλήθεια μὲ τὴν αὐθεντία, προσδίδοντας ἀδιαμφισβήτητο κύρος σὲ μιὰ ἰδέα, ἄποψη ἢ γνώμη. Θρέμματα μιᾶς κοινωνίας μὲ νεωτερικὴ νοοτροπία καὶ ἤθος, ἔχουμε ἐθιστεῖ στὴν ὀρθολογιστικὴ πρόσληψη τῶν πραγμάτων, ἐν εἴδει ἀξιωματικῶν, ἀποδείξιμων ὀρισμῶν. Στὴ ρίζα αὐτῆς τῆς στάσης, ποῦ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὸ ἔρεισμα τῆς ἰσχύος, Φύεται καὶ ἡ ρωπὴ μας πρὸς τὸν νομικισμὸ καὶ τὴν ἠθικοκρατία. Ἡ ἀλήθεια «μας» δὲν εἶναι παρὰ ὁ ἐξατομικευμένος τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἀντικειμενοποιούμε τὴν πραγματικότητα, γιὰ νὰ μᾶς ἐξασφαλίσει ἐγγυήσεις βεβαιότητας καὶ ὀρθότητος τῶν ἐρμηνειῶν καὶ ἐπιλογῶν μας. Ὅταν ἡ ἀλήθεια γίνεται ἓνα ἀντικειμενικὸ, ἀποδείξιμο ἐννόημα ἢ ἰδεολόγημα, τότε εὐκόλα λογαριάζεται σὰν «ἀπόκτημα». Ὁ κάτοχός της ἀντλεῖ κύρος καὶ ἀξιοπιστία ἀπὸ τὴν ἀλήθεια του καὶ συχνὰ τὴ διαθέτει «πρὸς πώληση» ἐπισφραγίζοντας τὴν κυριότητά του πάνω της.

Αὐτὸ ὡστόσο ποῦ σήμερα παρὰ ποτὲ προκαλεῖ σύγχυση, εἶναι ὅτι κάθε ἀτομικὴ πρόσληψη καὶ ἐρμηνεία τῶν πραγμάτων, ἐφόσον στηρίζεται σὲ ἐπαρκῶς λογικὴ ἐπιχειρηματολογία, θεωρεῖται πῶς ἀντιπροσωπεύει «μιὰ ἀλήθεια». Ἡ ἀναγνώριση δὲ τοῦ δικαιώματος τοῦ καθενὸς νὰ ὑπερασπίζεται τὴ δική του ἀλήθεια ἐνθαρρύνει τὴν ἐμφάνιση πολλῶν ἀληθειῶν. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, παρατηρεῖται ὅλο καὶ πιο συχνὰ πῶς ὁ ὅρος «ἀλήθεια» τείνει νὰ ἀποφεύγεται ἢ νὰ ἀποσιωπᾶται, ἀφοῦ τελικὰ ἡ ἀλήθεια τοῦ ἐνὸς δὲν εἶναι ἀλήθεια τοῦ ἄλλου καὶ οὐσιαστικὰ τὸ ἴδιο τὸ νόημα τῆς «ἀληθείας» χάνεται ὅταν δὲν μποροῦμε πια νὰ μιλάμε γιὰ «τὴν ἀλήθεια». Στὴν συνηθέστερη περίπτωση, ἡ ἀλήθεια ἀποκτάει ἓναν ἰδεατὸ χαρακτήρα, γίνεται μιὰ ἀφρημένη θεωρία, ποῦ ὅμως δὲν ὑφίσταται ἀκέραιη, ἀλλὰ ὅλοι λίγο-πολὺ κατέχουν ἓνα μέρος της.

Σὲ μιὰ τέτοια παραζάλη ἔχει ἐμπλακεῖ καὶ ἡ ἀλήθεια τῆς χριστιανικῆς πίστης – ἴσως κυρίως αὐτή. Ὅλοι τὴν διεκδικοῦν, καθένας γιὰ τὴ δική του ὁμολογία ἢ σέκτα, προσκομίζοντας ἀκαταμάχητα «ἀντικειμενικὰ» δεδομένα ποῦ πιστοποιοῦν τὴν ἀτομικὴ ἐγγύτητα καὶ πιστότητα στὸ ἀληθινό. Ἐτσι, ἡ ἀλήθεια ὄχι μόνο δὲν λειτουργεῖ ὡς σημεῖο ἐνόητος καὶ ἀναφορᾶς,

ἀλλὰ στὸ ὄνομά της τραβᾶμε διαχωριστικὲς γραμμὲς, χτίζουμε στεγανά. Ἄλλοτε πάλι, οἱ ἴδιοι «ἀντικειμενικοὶ» ὅροι τῆς κατασκευασμένης μας «ἀλήθειας» μεταμορφώνονται σὲ βάση διαλόγου τῶν μερῶν, παρακάμπτοντας τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ μαρτυρία τῆς ἀλήθειας δὲν ἐξαντλεῖται στὶς διατυπώσεις τῆς γλώσσας, ἀλλὰ ἀποκαλύπτεται στὸν βαθμὸ πού γινόμαστε κοινωνοὶ τοῦ Πνεύματος, πού εἶναι τὸ μόνο πού δίνει τὴν μαρτυρία τῆς Ἀλήθειας.

Θὰ πρέπει εὐφρασῶς νὰ πούμε ὅτι τὴν ἀλήθεια δὲν τὴν κατέχει κανεὶς. Ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι ἀφρημένο ἐννόημα —πολὺ περισσότερο, δὲν εἶναι συγκεκριμένο ἰδεολόγημα πού ὑφίσταται κάπου μὲ στατικὸ τρόπο, ἔτοιμη πρὸς καταπόνηση. Ἡ ἀλήθεια εἶναι μία καὶ ἐνυπόστατη ἀλλὰ ἀποκαλύπτεται μὲ φυσικὸ καὶ ἱστορικὸ τρόπο ἀνεξάρτητα ἀπὸ θρησκείες καὶ συστήματα. Δὲν ἔχει νὰ κάνει μὲ πεποιθήσεις, οὔτε μὲ συνήθειες καὶ κουλτοῦρες. Ἡ ἀποκάλυψή της ἔγινε μὲ τὴν ἐνσάρκωση τοῦ Θεοῦ στὸ πρῶτο πρῶτο τοῦ Χριστοῦ. Ἄν θέλουμε ὁπωσδήποτε νὰ «ὀρίσουμε» τὴν ἀλήθεια, ὁ μόνος ὀρισμὸς πού ἀρμόζει συμπυκνώνεται στὸ γεγονὸς τοῦ σαρκωμένου Λόγου. Ὁ Χριστός, ὡς Λόγος τοῦ Θεοῦ πού ἔγινε σάρκα, ἔφερε μέσα του τὴν πληρότητα τῆς ἀποκάλυψης τοῦ Πατρός, κάνοντας μας κοινωνοὺς τῆς θείας ζωῆς. Ὁ σαρκωμένος Λόγος εἶναι ἡ Ὁδὸς πρὸς τὸν Πατέρα, γι' αὐτὸ καὶ Ἀληθεύει καὶ μᾶς μεταδίδει Ζωή. Ἡ Ὁδὸς καὶ ἡ Ἀλήθεια καὶ ἡ Ζωή. Ἄν δεχθούμε ὡς Ἀλήθεια τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, τότε ὑπάρχει ἐλπίδα νὰ τὴν προσλάβουμε ὡς γεγονὸς πού πραγματώνεται, δηλαδὴ ὡς πραγματικότητα πού ἀποκαλύπτεται στὸν βαθμὸ πού γίνε-

ται βίωμα. Προσεγγίζουμε τὴν Ἀλήθεια στὸ μέτρο πού καλλιεργοῦμε τὴ σχέση μὲ τὸν Χριστό, στὸν βαθμὸ πού ἀναγνωρίζουμε πὼς ὅσο πιὸ πολὺ ἀληθεύουμε τόσο περισσότερο ξαναβρίσκουμε τὸν ἑαυτὸ μας —πέρα ἀπὸ ὁποιοδήποτε θεολογικὲς ἀναφορὲς καὶ γνώσεις.

Ἡ σχέση μὲ τὴν Ἀλήθεια εἶναι γεγονὸς κοινωνίας. Ἡ κοινωνία μὲ τὴν Ἀλήθεια δὲν συνίσταται σὲ μία ἠθικὴ ἢ ἰδεολογικὴ στάση, ἀλλὰ στὸ πὼς ἀληθεύει ἡ ζωὴ, σὲ ποιὸν βαθμὸ ἢ ἴδια ἡ ζωὴ ταυτίζεται μὲ τὴν Ἀλήθεια, κατὰ τὸν λόγο τοῦ Ἰωάννη πού εἶπε: «Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί Σε, τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν». Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ἀλήθεια εἶναι τόσο συνυφασμένη μὲ τὴ ζωὴ, φανερώνεται, γὰ μωροῦσε νὰ πει κανεὶς, στὸν τρόπο τοῦ

βίου. Ἡ στάση μας σὲ κάθε ἐκφάνση τῆς ζωῆς (ὄχι καταρχὴν ὡς πράξη, ἀλλὰ ὡς νοοτροπία καὶ ἐρμηνεία τῆς ὑπαρξῆς καὶ τῆς ζωῆς, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπορρέει ἡ πράξη) διαμορφώνεται –συχνὰ ἀνεπίγνωστα– σὲ ἐξαιρετικά μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὴ σχέση μας μὲ τὴν Ἀλήθεια. Ὁ ρόλος δηλαδὴ τῆς Ἀλήθειας στὴ ζωὴ εἶναι ἀπολύτως ὄντολογικός, λειτουργεῖ ὡς θεμέλιο πού νοηματοδοτεῖ τὴν ὑπαρξὴ πάνω καὶ πέρα ἀπὸ κάθε πλαισίωτο δόγματος, πίστης ἢ ἠθικῆς. Παρεξηγήσιμη πρόταση αὐτή, ἀλλὰ καθόλου δὲν σημαίνει ὅτι ἡ Ἀλήθεια βρίσκεται πᾶντοῦ ἢ ὅτι δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀναγνωρίσει ὅρια ἀνάμεσα στὴν ἀλήθεια καὶ τὴν μὴ ἀλήθεια. Ἀλλὰ πρόκειται γιὰ ὅρια πού δὲν εἶναι ἰδεολογικά ἢ ἠθικά. Εἶναι ὅρια ὄντολογικά, ἀγγίζου κατευθεῖαν τὸν πυρήνα τῆς ὑπαρξῆς καὶ φωτίζουν τὴ ζωὴ. Ἀποκτάει ὁ ἄνθρωπος προσανατολισμὸ, καὶ πληρώνεται ὁ βίος του μὲ τοὺς καρπούς τοῦ Πνεύματος, μὲ ἐκείνη τὴν ἀγάπη πού ἀληθεύει ὡς χαρὰ, εἰρήνη, ἐλπίδα, αὐθυπέμβαση, πίστη –ὄχι ἀπλῶς εὐθυμία, ἡρεμία, αἰσιοδοξία, ἰδεολογικὴ θυσία ἢ βεβαιότητα. Πρόκειται γιὰ μία ἄλλη ποιότητα ἀγάπης πού τὴν ἀντλεῖ κανεὶς ἀπὸ τὴ σχέση του μὲ τὴν Ἀλήθεια καὶ τὴν ἀναφέρει (δηλαδὴ τὴν ἀποδίδει) πάλι πίσω στὴν Ἀλήθεια.

Ἡ πνευματικὴ παράδοση τῆς Ἀνατολῆς θεμελιώθηκε πάνω σ' ἐκεῖνα τὰ ὄντολογικά θεμέλια πού διέσωσαν μὲ πληρότητα τὴν Ἀλήθεια μέσα στο γεγονός τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ κοινωνία μὲ τὴν Ἀλήθεια εἶναι αὐτὴ πού δίνει νόημα καὶ στὸν προσδιορισμὸ «ὀρθόδοξη». Ἐτσι, ἡ μετοχὴ στὴν Ἀλήθεια μᾶς εἰσάγει στὴν Ἐκκλησία, καὶ μετέχουμε στὴν Ἐκκλησία στὸν βαθμὸ πού κοινωνοῦμε μὲ τὴν Ἀλήθεια.

Ἀδύνατον νὰ ἐξαντλήσει κανεὶς μία σχέση μέσα σὲ συναισθηματικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐκφράσεις. Ἀλλὰ οὔτε εἶναι δυνατὸ νὰ τὴν ὑποτάξει σὲ περιγραφικὲς διατυπώσεις ἢ συλλογιστικὸς ἀκροβατισμούς. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ σχέση μὲ τὴν Ἀλήθεια δὲν ἐξαντλεῖται οὔτε στὸν ἠθικὸ ἀκτιβισμό ἀλλὰ οὔτε στὴ γνώση καὶ τὴν ἔρευνα. Μπορεῖ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ νὰ ἐρευνηθῆ καὶ νὰ μελετᾶται ὡς ἱστορικό, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι ἰκανὸ νὰ θεμελιώσῃ τὸν Χριστὸ ὡς τὴν Ἀλήθεια. Μπορεῖ νὰ ἔχουν περάσει εἴκοσι αἰῶνες μελέτης τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν Γραφῶν, ἀλλὰ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχυριστῆ ὅτι «κατέχει» τὴν ἀλήθεια πού περικλείεται μέσα τους. Ἡ Ἀλήθεια δὲν κατακτᾶται καὶ γι' αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἰκανοποιήσῃ τις ἀτομικὲς ἀνάγκες γιὰ γνώση καὶ κατανόηση. Ἀντιθέτα, ὅσο πλησιάζουμε στὴν Ἀλήθεια ἀπαλλασσόμαστε κι ἀπὸ τὴν ἐναγώνια προσπάθεια νὰ ἀποδείξουμε ὅτι τὴν κατέχουμε ἢ ἴδια ἡ Ἀλήθεια μᾶς ἐλευθερώνει ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἔρεισμα ἰσχύος γιατί ἔχει τὴ δύναμη νὰ ὑπερβαίνει κάθε ἀνάγκη καὶ περιορισμὸ.

